

„Antidemokratikus, értelmetlen és kegyetlen”

Csehszlovákiai magyar emlékiratok a lakosságcseréről*

ÁRPÁD POPÉLY

“Undemocratic, Senseless and Cruel”. Hungarian Memoirs on the Population Exchange in Czechoslovakia

Keywords: Czechoslovakia; Hungary; Hungarian minority; population exchange; memoranda

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i3.01>

A csehszlovák–magyar lakosságcsere történelmi háttéréről, diplomáciai előkészítéséről és lebonyolításáról a rendszerváltás utáni három és fél évtized kutatásainak eredményeként immár meglehetősen gazdag szakirodalommal rendelkezünk. (pl. Vadkerty 1999; Kugler 2000; László 2003; Molnár–Szarka 2007; Szederjesi 2010; Sárosi–Šutaj 2010; Zsilák–Demmel 2020; Šutaj–Šutajová 2022) Tanulmányunkban ezért egy kevésbé tárgyalt témakörbe, a korabeli felvidéki magyar értelmiségnek a lakosságcseréről s általában a magyar lakosság jogfosztásáról és kitelepítésének tervéről megfogalmazott véleményébe nyújtunk betekintést. Munkánk címét Szalatnai Rezsőtől kölcsönöztük, aki az egyik általa fogalmazott emlékiratban ezekkel a szavakkal foglalta össze a magyar kisebbség lakosságcseréről alkotott véleményét.

Hosszú évtizedeken keresztül abban a tudatban éltünk, hogy a felvidéki magyarság csupán passzív szemlélője volt az eseményeknek, s mintegy beletörődve a megváltoztathatatlanba, a szavát sem emelte fel a meghurcoltatásával szemben. Egyedül Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* című memorandumáról volt tudomásunk, amelyben a szerző a cseh és szlovák értelmiséghez intézett üzenet formájában kívánt tiltakozni a magyar kisebbség kollektív bűnösségének vádja és jogfosztása ellen.

* A tanulmány A szlovákiai magyar társadalom változásai az utóbbi 100 évben, különös tekintettel a mindennapi kultúrára című APVV-20-0336 projekt keretén belül készült. Štúdia vznikla s podporou projektu APVV-20-0336 Premeny spoločnosti Maďarov na Slovensku za posledných sto rokov, s osobitným dôrazom na ich každodennú kultúru.

Egyet kell ugyanakkor értenünk az irodalomtörténész Tóth Lászlóval, aki mítosznak nevezte a „hallgatás éveinek” tézisé, s két terjedelmes válogatást is közzétett a világháború utáni évek csehszlovákiai magyar emlékirataiból és egyéb dokumentumaiból. (Tóth 1995; Tóth 2014) A magyar Külügyminisztériumnak, a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosságnak és a Külügyminisztérium keretében működő Béke-előkészítő osztálynak a budapesti Országos Levéltárban elhelyezett iratai között ezen túlmenően további korabeli memorandumok és különböző beadványok tucatjai találhatóak, amelyekben – legális érdekképviselési lehetőség hiányában – különböző titkos, féllegális érdekvédelmi szerveződések, vagy akár magánszemélyek mutatnak rá a magyar kisebbség tragikus helyzetére és tiltakoznak a jogfosztása ellen. Ezeket a beadványokat általában a magyarországi politikai és egyházi vezetőkhez intézték, akikről közbeavatkozást és védelmet vártak a csehszlovák államhatalom intézkedéseivel szemben, de nem mentek ritkaságszámba a szlovák s a csehszlovák politikai szervekhez és politikusokhoz intézett beadványok sem.

Az emlékiratok teljes számbavételére a tanulmány keretei között nyilván nincs lehetőségünk, írásunkban ezért legfőképpen négy korabeli illegális felvidéki magyar érdekvédelmi szerveződésnek – a Magyar Végrehajtó Bizottságnak, a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetségnek, valamint a különböző névváltozatok alatt felépő Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottságának és a Szlovákiai Magyar Antifasiszták Szövetségének – a lakosságcserével kapcsolatos álláspontját vizsgáljuk.

A lakosságcserére ugyan még nem reflektált, mégsem mehetünk el szó nélkül Fábry Zoltánnak a már említett *A vádlott megszólal* című legendás memorandumja mellett. A korabeli memorandumirodalom csúcsteljesítményének tekintett, 1946 májusában befejezett írásában Fábry elsősorban az új csehszlovák hatalom által alkalmazott kettős mércére hívta fel a figyelmet, vagyis arra, hogy a cseh–szlovák nemzetállam megteremtésére irányuló törekvései során másként ítélte meg a többségi nemzetek, s másként a német és magyar kisebbség háború alatti magatartását. „Nincs nemzet – írta Fábry –, mely elmondhatná magáról, hogy a fasiszmus bűnében ártatlan. Minden nemzetben, országban, népben megvolt a fasiszta árnyalat, de a büntetés, a bűnhődés szelekciós alapon bonyolódott le. Miért bűnhődik a szlovenszkói magyarság mégis egyetemlegesen? (...) És bűne miért lenne nagyobb, mint a szlovákság egészére nagyobb fajsúllyal nehezedő Hlinka-párté, és ezzel a szlovák népé? (...) Ha a Hlinka-párt nagyobb és országveszejtőbb bűnét nem írták az össz-szlovákság számlájára, akkor a jarossizmus sem lehet egyetemleges magyar bűn.” (Fábry 1992, 14–15. p.)

Rámutatott Fábry arra is, hogy a szlovákság Csehszlovákia szétverésében játszott szerepét nem csak az 1944. augusztusi felkeléssel és a csehekkel történt újbóli összefogással váltotta meg, hanem egyfajta bűnátruházással is, amely saját bűneinek az eltakarását és a magyar kisebbségre történő áthárítását szolgálta. Hasonlóan fogalmazott 1947 szeptemberében, amikor Szalatnai Rezsőhöz intézett levelében egyebek között a következő szavakkal reagált a szlovákiai Magyar Párt egykori elnökének,

Esterházy Jánosnak a halálos ítéletére: „A szlovák nemzet, a szlovák antifasizmus ez ítélettel kimondotta önmaga felett az erkölcsi halálos ítéletet. (...) A szlovák nemzet újra fel van mentve, újra felmentette önmagát a mások befeketítésével, feláldozásával. (...) Az áldozatok újra mi vagyunk, mert Esterházy személyében az egész szlovenszkói magyarságot ítelték el: a kötelet mindnyájunk nyakába dobták. (...) Mi vagyunk a bűnbak, mely a nagyobb szlovák bűnöket hatálytalaníthatja. Esterházyt el kellett ítélni, mert a szlovenszkói magyarságot ki kell semmizni: bűnössé kell avatni, hogy elkövetett és elkövetendő igazságtalanságok igazolást kapjanak.” (Fábry 2007, 225–228. p.)

Fábry A *vádolt megszóal* című memorandumát szlovákra is lefordíttatta. 1947. január elején megküldte több szlovák és cseh vezető politikusnak és értelmiséginek, többek között Jan Masaryk külügyminiszternek, Vladimír Clementis külügyi államtitkárnak, Jozef Lettrichnek, a Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) elnökének, Gustáv Husáknak, a Megbízottak Testülete elnökének, Viliam Širokýnak, Szlovákia Kommunista Pártja elnökének, Daniel Okáli áttelepítési kormánybiztosnak, valamint Ladislav Novomeský, Peter Jilemnický és Emil Boleslav Lukáč szlovák íróknak. (Fazekas–Szarka 1994, 233. p.) Választ azonban – jelenlegi ismereteink szerint – egyiküktől sem kapott. Írását a szlovák fordításhoz mellékelte kísérőlevél szerint eredetileg a szlovák sajtóban is megpróbálta megjelentetni, erre azonban az adott viszonyok közepette a legcsekélyebb esélye sem volt.¹ Egyedül az áttelepített magyarok számára kiadott *Új Otthon* című budapesti hetilap 1947. augusztus 16-i számában jelent meg belőle egy részlet, (Fábry 1947) ám ez is elegendő indokul szolgált az SZNT Belügyi Megbízotti Hivatala számára, hogy két nappal később visszavonja a lap szlovákiai terjesztésére 1947 júniusában kiadott engedélyét.² Fábry memorandumja ezt követően két évtizeden keresztül csupán kéziratban terjedhetett. Nyomtatásban első alkalommal az 1968-as prágai tavasz szabadabb politikai légkörében, Fábry *Stószí délelőttök* című kötetében és az *Irodalmi Szemle* című pozsonyi folyóiratban jelenhetett meg. (Fábry 1968a, 371–433. p.; Fábry 1968b, 577–591, 676–691. p.)

A szlovákiai magyarság érdekvédelmét felvállaló szerveződések közül elsőként a Magyar Végrehajtó Bizottság jött létre. A Magyar Párt vezető tisztségviselői, köztük Stelczer Lajos pártigazgató, Neumann Tibor, a párt pozsonyi helyi szervezetének elnöke, Garzuly Ferenc, a párt gazdasági osztályának vezetője, valamint Szalatnai Rezső és Peéry Rezső pozsonyi publicisták által 1945. április 13-án létrehozott bizottság, abban a reményben, hogy a felújított Csehszlovákia hatalmi szervei tárgyalási partnernek fogadják el, 1945 tavaszán és nyarán több beadványt intézett a csehszlovák kormányhoz és a Szlovák Nemzeti Tanácshoz.

1 Slovenský národný archív, Bratislava (a továbbiakban: SNA), f. Úrad predsedníctva Slovenskej národnej rady, k. 62., F/38/47, Obžalovaný prehovori.

2 SNA, f. Povereníctvo vnútra – obežníky, k. 10., č. 14699/6-V/4-1947.

A bizottság már megalakulása napján – feltehetően a kassai kormányprogramra reagálva – tiltakozását fejezte ki az ellen, hogy a magyarokat egy szinten említsék a németekkel, valamint a Hlinka Gárda és a Hlinka Ifjúsága tagjaival, akik ellen hat éven keresztül maguk is küzdöttek. (Tóth 1995, 30–31. p.) Következő, április 19-i emlékiratában, több példán illusztrálva, arra mutatott rá, hogy a magyar kisebbség a Tiso-féle szlovák állam legüldözöttebb társadalmi csoportjai közé tartozott, s hogy Esterházy János, a Magyar Párt elnöke volt a szlovák parlament egyetlen ellenzéki tagja, ráadásul az egyedüli képviselője, aki nem szavazta meg a szlovákiai zsidóság deportálását lehetővé tévő 68/1942. számú alkotmánytörvényt. A fentiekre való tekintettel igazságos bánásmódot és az alkotmányban biztosított jogai tiszteletben tartását kérte a szlovákiai magyarság számára.³

1945. május 16-i levelében arra kérte az SZNT Belügyi Megbízotti Hivatalát, hogy amennyiben a magyaroknak el kellene hagyniuk az ország területét, a szlovák állam idején működött Zsidó Központ mintájára tegye lehetővé egy kivándorlási iroda felállítását. 1945 augusztusában végül a magyar lakosság érdekképviseletét ellátni hivatott Magyar Tanács létrehozására tett javaslatot, amely a magyarságot érintő kérdésekben tanácsadó joggal rendelkezne minden hatóságnál. A kivándorlási iroda felállításának igényét a május 16-i beadvány a következőképpen fogalmazta meg: „Tekintettel a fentiekre, meg akarjuk szervezni a magyarok kivándorlását és ezzel lehetővé tenni, hogy tervszerűen hagyhassák el a Köztársaság területét. Ehhez egyrészt a legfelsőbb szlovák szervek beleegyezése, másfelől pedig a magyar hivatalokkal való kapcsolat felvétele szükségeltetik. A kivándorlási akció elindítását a hajdani Zsidó Központ mintájára képzeljük el, mely a Tiso-rendszer idején működött. Engedelmmükkel, tisztelettel kérdezzük, a jeles Megbízotti Hivatal beleegyezését adná-e ilyen kivándorlási iroda felállításához? Az elvi hozzájárulás után részletes tervet dolgozunk ki ezzel kapcsolatban.” (Tóth 1995, 19–20, 36–37. p.)

A beadványokról azonban a címzettek tudomást sem vettek, azokat sorra válasz nélkül hagyták. A szlovák hatóságok sem a kivándorlási iroda felállításához, sem a Magyar Tanács létrehozásához nem járultak hozzá, s nem került sor a Magyar Végrehajtó Bizottság legalizálására és tárgyalási partnerként való elismerésére sem. A bizottság ezt követően – tagjainak szétszórattatása következtében – egyre ritkábban hallatott magáról. Neumann Tibort például már 1945 nyarán Esterházy Jánossal együtt a Szovjetunióba hurcolták, ahol életét is veszítette, Stelczer Lajos és Garzuly Ferenc pedig az üldöztetés elől Magyarországra távozott.

Miután a magyar kisebbség Csehszlovákia által tervbe vett egyoldalú kitelepítéséhez a nyugati nagyhatalmak sem a háború alatt, sem pedig a háború alatti potsdami

3 SNA, f. Poverenictvo vnútra – sekretariát, 41. d., inv. č. 57., Pamätný spis; Takáč 2005, 163–167. p.

értekezleten nem járultak hozzá, viszont Csehszlovákiát és Magyarországot is tárgyalásokra ösztönözték a lakosságcsereéről, a csehszlovák hatóságok pedig hozzáálltak a magyar lakosság országon belüli széttelepítéséhez, vagyis csehországi deportálásához, 1945. december 3–6. között Prágában sor került a bilaterális lakosságcsere-tárgyalások első fordulójára. Ebből az időből már több olyan beadványról is tudomásunk van, amely a csehszlovák–magyar tárgyalásokra vagy az előkészítés alatt álló lakosságcsere-re reflektált.

1945. november 27-i keltezésű az a memorandum, amelyet a Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottsága terjesztett Tildy Zoltán magyar miniszterelnök elé. A bizottság a magyar kormány hivatalos engedélye nélkül, de csendes jóváhagyásával 1945. szeptember elején alakult meg Budapesten. A Holota János volt prágai nemzetgyűlési, majd magyar országgyűlési képviselő, Érsekújvár egykori polgármestere által vezetett bizottság nemcsak az elmenekült és kiutasított, hanem a Csehszlovákiában maradó magyarok érdekképviselőt is igyekezett ellátni. Említett beadványában határozottan elutasította a kényszerű lakosságcsereét („a népcserének legkisebb mértéke is elhárítandó”), ezzel szemben a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolása, a vegyesen lakott területeken a nagyhatalmi felügyelet alatti népszavazás, a békekötés után Csehszlovákiában maradó magyarok számára pedig – akárcsak a Magyarországon maradó szlovákok részére – a teljes polgári jogok biztosítása mellett szállt síkra.⁴

Hasonlóan fogalmazott a tervezett lakosságcserevel kapcsolatban a prágai tárgyalások idején, 1945. december 4-én keletkezett, s Gyöngyösi János magyar külügyminiszterhez intézett emlékirat is. A valószínűsíthetően Szalatnai Rezső tollából származó terjedelmes beadvány a magyar kisebbség véleményét a tervezett lakosságcsereéről azzal summázta, hogy az „antidemokratikus, értelmetlen és kegyetlen”. Ezen kívül tiltakozott a magyar lakosság belső széttelepítése, vagyis csehországi deportálása ellen, síkra szállt a teljes jogvédelméért, legalább egy minimális magyar szervezkedési lehetőség megteremtéséért, s elutasította annak a szlovák törekvésnek a belefoglalását a lakosságcsere-egyezménybe, hogy a szlovák népbíróságok által elítélt magyarok egyoldalúan áttelepíthetők legyenek Magyarországra. (Tóth 1995, 87–99. p.; Tóth 2014, 306–308. p.)

Az 1945. decemberi prágai tárgyalások a két fél merőben ellentétes álláspontja miatt megállapodás nélkül végződtek. Csehszlovákia és Magyarország azonban hamarosan megegyezett a tárgyalások újrafelvételében, amire „a jelenlegi Csehszlovákiában élő magyarok” 1946. január 24-én a Tildy Zoltán miniszterelnökhöz intézett memorandumukban reagáltak. Ebben csaldottságukat fejezték ki a tárgyalások kilátásba helye-

4 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban: MNL OL), f. XIX-A-1-n, Miniszterelnökség – Kisebbségi és béke-előkészítő osztály, 8. d., 34.biz./1946. (A memorandum teljes szövegét lásd a tanulmány mellékletében.)

zett folytatása miatt, s szintén leszögezték, hogy az igazságos és tartós béke előfeltétele csakis a magyarlakta területek Magyarországhoz való visszacsatolása lehet. „Miniszterelnök Úr – fogalmazott a memorandum –, Ön elmegy Prágába,⁵ de minket ne adjon el! (...) Itt kizárólag csak a területi átcsatolás lehet a helyes megoldás, mivel ezt kívánja az igazság, a tartós béke igazi szelleme és a magyar múlt!”⁶

Miután a lakosságcseréről folytatott tárgyalások második fordulója 1946. február 10-én megegyezéssel zárult, a tényre az egyes érdekvédelmi szerveződések különbözőképpen, de összességében csalódottan reagáltak. A Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottsága például 1946. február 20-án megfogalmazta azt az igényt, hogy a magyar fél Pozsonyban egy irodát állíthasson fel ugyanazokkal a jogkörökkel, mint amelyekkel a Magyarországon létrehozandó csehszlovák iroda, a Csehszlovák Áttelepítő Bizottság rendelkezni fog, s amelynek kölcsönösségi alapon jogában állna a Magyarországra áttelepülő magyarok kiválasztása azok közül, akik az áttelepülésre önként jelentkeznek. A szlovákiai magyarok számára ugyanazoknak a jogoknak a biztosítását kérte, mint amilyeneket a magyar kormány biztosít a magyarországi szlovákok számára. A magyar kormánytól elvárta, hogy minden olyan intézkedést, amely összefüggésben áll a lakosságcserével, előzetesen vitasson meg a bizottság képviselőivel, a miniszterelnökség keretében pedig állítson fel a lakosságcserével foglalkozó kormánybiztosságot, amelynek vezetője és beosztottai is a szlovákiai magyarság köréből kerüljenek ki. (Tóth 1995, 113–114. p.; Tóth 2014, 332–333. p.)

A magyar kormány a lakosságcserével kapcsolatos teendők ellátása céljából 1946 júliusában valóban létrehozta a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosságot, vezetőjévé pedig az érsekújvári származású Jócsik Lajost nevezte ki. A bizottságnak a Magyarországra áttelepítendő szlovákiai magyarok kiválasztásában való magyar közreműködésre vonatkozó kérései azonban nem teljesülhettek, mivel a csehszlovák fél ragaszkodott ahhoz, hogy szabad kezet kapjon az áttelepítendő magyarok kiválasztására, ráadásul a szlovákiai magyarok a lakosságcsere-egyezményben foglalt rendelkezések ellenére sem mentesültek a diszkriminációs intézkedések alól.

Ugyancsak a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolása mellett szállt síkra az a memorandum is, amelyet három nappal a lakosságcsere-egyezmény aláírása előtt, 1946. február 24-én „Felvidéki magyarok” aláírással intéztek Gyöngyösi János külügyminiszterhez. A memorandum szerint Magyarországnak még a jószomszédi viszony érdekében sem szabad lemondania az egy tömbben élő magyarokról, s kifejezte azt a meggyőződését, hogy a tartós és igazságos béke alapfeltétele a politikai határoknak a

5 Az 1946. februári újabb prágai tárgyalásokra valójában nem Tildy Zoltán miniszterelnök, hanem – akárcsak 1945 decemberében – Gyöngyösi János külügyminiszter vezetésével utazott el a magyar küldöttség.

6 MNL OL, f. XIX-J-1-a, Külügyminisztérium – Béke-előkészítő osztály, 84. d., 16118/1946; Tóth 1995, 112–113. p.; Tóth 2014, 331–332. p.

nyelvi határok mentén történő megállapítása, mivel a magyarlakta területekhez a szlovákoknak „semmi joguk és semmi közük nincsen”.⁷

Rendkívül kritikusan értékelte, egyenesen a „gyalázatos” vasvári békéhez hasonlította, sőt még annál is katasztrófálisabbnak nevezte az aláírt lakosságcsere-egyezményt az az emlékirat, amelyet 1946. március 22-én juttattak el Gyöngyösi János külügyminiszterhez, Nagy Ferenc miniszterelnökhöz és Varga Bélához, a Nemzetgyűlés elnökéhez. A „csehszlovákiai magyarok” nevében írt, s nagy valószínűséggel szintén Szalatnai Rezső által fogalmazott beadvány szövege között, hogy a meg egyezés az érintettek, vagyis a felvidéki magyarok képviselőinek megkérdezése és meghallgatása nélkül jött létre, valamint azt is, hogy amíg a magyarországi szlovákok önként jelentkezhetnek az áttelepülésre, addig az áttelepítendő magyarokat a szlovák hatóságok jelölhetik ki. Legfőképpen pedig azt kifogásolta, hogy az egyezmény lehetővé teszi, hogy a szlovák fél kvótán felül áttelepíthesse a népbírószági paragrafusok alapján vád alá helyezett magyarokat is. Amint arra a beadvány utalt, a szlovák fél érdeke az lesz, hogy ezt a számot minél magasabbra srófolja, s tudni vélte azt is, hogy máris 40 ezer magyar ellen indult meg a bünvádi eljárás. Mindezen okoknál fogva azt kérte a magyar politikusoktól, hogy a Nemzetgyűlés ilyen formában ne ratifikálja a szerződést, a magyar fél pedig kössön Csehszlovákiával egy új és elfogadható egyezményt.⁸ A lakosságcsere-egyezmény újratárgyalására azonban természetesen már nem kerülhetett sor, s azt hamarosan mindkét ország parlamentje változtatás nélkül ratifikálta.

A legszervezettebbnek és leghosszabb életű érdekvédelmi szerveződésnek az 1945–1946 fordulóján életre hívott Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség bizonyult, amely memorandumok sokaságában tájékoztatta a magyarországi politikai és egyházi vezetőket a szlovákiai magyarság helyzetéről és sérelmeiről. Mivel magyar nyelvű sajtótermék a háború utáni Csehszlovákiában nem jelenhetett meg, a pozsonyi Szlovák Egyetem helyettes tanársegéde, Arany A. László által irányított Népi Szövetség a magyar lakosság tájékoztatása céljából 1946 folyamán *Észak Szava* és *Gyepű Hangja* címmel két röplapszerű, illegális lapot is kiadott, amelyekben elsősorban a lakosságcsere, a reszlovakizáció és a békekonferencia kérdéseivel foglalkozott.⁹

A Népi Szövetség legnagyobb volumenű akcióját a párizsi békekonferencia idején, 1946. augusztus 3-án Gyöngyösi János külügyminiszterhez intézett ún. békememorandum jelentette. Ebben határozottan elutasította a csehszlovák delegációnak a 200 ezer szlovákiai magyar lakosságcserén felüli egyoldalú áttelepítésére vonatkozó indítványát,

7 MNL OL, f. XIX-J-1-a, Külügyminisztérium – Béke-előkészítő osztály, 44. d., 604/Bé./1946; Tóth 1995, 114–115. p.

8 MNL OL, f. XIX-A-1-n, Miniszterelnökség – Kisebbségi és béke-előkészítő osztály, 8. d., 1350/1946. (Az emlékirat teljes szövegét lásd a tanulmány mellékletében.)

9 A Népi Szövetségre lásd Bukovszky 2016; Szarka 2002; Arany A. László munkásságára és életpályájára Tóth–Végh 2007.

akárcsak azt is, hogy a békekonferencia a felvidéki magyarságról és a magyarlakta területek hovatarozásáról az érintettek megkérdezése nélkül döntsön. Elutasítva mind az áttelepítés gondolatát, mind pedig a csehszlovák uralom alatt maradáást, a felvidéki magyarság érdekeinek képviselőjét kérte a magyar békeküldöttségtől, egyben azon kérésének tolmácsolását, hogy a magyarlakta területek hovatarozásáról nemzetközi felügyelet alatt lebonyolítandó népszavazáson dönthessenek.¹⁰

Hasonló igényeket fogalmazott meg a békekonferencia napjaiban a Szlovákiából Kiutasított és Elmenekült Demokrata Magyarok Tanácsa is. A Tanács előbb 1946. augusztus 19-én távirattal, majd augusztus 23-án egy részletesebb memorandummal fordult a békekonferencia elnökségéhez, amelyben arra kérte a békeértekezletet, hogy mielőtt a szlovákiai magyarok sorsáról döntene, küldjön Szlovákiába nemzetközi vizsgálóbizottságot. Elutasította mind a kollektív bűnösség, mind a kikényszerített lakosságcsere elvét, s kifejtette, hogy abban az esetben, ha a magyar kisebbség nem kapja meg az ENSZ és az Atlanti Charta által is garantált emberi és kisebbségi jogokat, „az egyetlen igazságos megoldásnak a magyar területeknek a demokratikus Magyarországhoz való visszacsatolását” tekinti.¹¹

A világháború utáni nagyhatalmi és közép-európai viszonyok között a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolásának, vagy akár a népszavazás kiírásának természetesen a legcsekélyebb esélye sem volt. A magyar békeküldöttségnek azt azonban sikerült elérnie, hogy a békekonferencia elutasítsa a 200 ezer szlovákiai magyar lakosságcsere felüli egyoldalú áttelepítésére előterjesztett csehszlovák indítványt, a lakosságcsere után Csehszlovákiában maradó magyarok kérdésének rendezését pedig a két ország közötti tárgyalásokra bízta.¹²

A felvidéki magyarság körében 1946 második felében az egyik legégetőbb kérdés a lakosságcsere végrehajtása volt, ezért a Népi Szövetség és a többi érdekvédelmi szerveződés memorandumai a lakosságcserevel kapcsolatos kérdésekkel a továbbiakban is kiemelten foglalkoztak. A Népi Szövetség ebben az időben Jócsik Lajos áttelepítési kormánybiztoshoz, Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, Rákosi Mátyáshoz, a Magyar Kommunista Párt főtítkárához, Szakasits Árpádhoz, a Szociáldemokrata Párt elnökéhez, Gyöngyösi János külügyminiszterhez, Mindszenty József esztergomi érsekhez, valamint a magyarországi református püspöki karhoz intézte beadványait. Ezekben egyebek mellett olyan javaslatokat fogalmazott meg, hogy a Magyarországra áttelepített felvidéki magyarokat lehetőleg egy tömbben helyezték

10 MNL OL, f. XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, 33. d., 1984pol/1946; Tóth 1995, 135–140. p.; Tóth 2014, 353–358. p.; Bukovszky 2016, 215–221. p.

11 Tóth 1995, 141. p.; Tóth 2014, 359. p.; MNL OL, f. XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, 56. d., 1767/1946.

12 A békekonferenciára és a békeszerződésre lásd Romsics 2006; Fülöp 2018.

el azzal a céllal, hogy megőrizhető legyen körükben a „felvidéki jelleg”, tegyék lehetővé számukra egy kulturális szövetség létrehozását Felvidékiek Országos Kulturális Szövetsége (FOKUSZ) néven, arra az esetre, ha megvalósulna a kulturális értékek Csehszlovákia által szorgalmazott cseréje, állítsanak fel egy Felvidéki Múzeumot, a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosságot pedig alakítsák át Áttelepítési Minisztériummá.¹³

Az 1945 nyarán megszervezett Csehszlovákiai Antifasiszta Magyarok Intézőbizottsága elsősorban a kommunista pártból kizárt szlovákiai magyar kommunisták érdekvédelmi szervezeteként kívánt fellépni, de több alkalommal hallatta hangját a lakosságcsere kérdésében is. A többek között Balogh-Dénes Árpád, Kugler János és Pálenyik Ferenc által vezetett szlovákiai magyar kommunisták a magyar kormányhoz és a kormánykoalíció pártjaihoz intézett 1946. október 13-i beadványukban például a lakosságcserét irányító csehszlovák–magyar Vegyesbizottság magyar tagjaival szemben fogalmaztak meg éles kritikát, s egyenesen népbíróság elé állításukat követelték. Különösen a Vegyesbizottság 1946. július 22-én meghozott 16. számú véghatározatát bírálták, amely a lakosságcsere keretében áttelepülőket megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy minden ingóságukat magukkal vihessék, ami ellentétben állt a lakosságcsere-egyezmény előírásaival. Beadványukban ezért a 16. számú véghatározat megváltoztatását követelték, s megfogalmazták azt az igényt is, hogy az áttelepülő magyarok – a Magyarországról áttelepülő szlovákokhoz hasonlóan – egy bizottságot választhassanak, amely az áttelepülés előtt megtekinthetné a számukra kijelölt helyeket. (Tóth 1995, 150–153. p.; Tóth 2014, 369–371. p.) Ez utóbbi kérésük nem teljesült, a 16. számú véghatározatot azonban a Vegyesbizottság a lakosságcsere megkezdése előtt, 1947. április elején hatályon kívül helyezte.

Amikor 1947 kora tavaszán küszöbön álltak az újabb csehszlovák–magyar tárgyalások a lakosságcsere megkezdéséről és módozatáról, „a csehszlovákiai magyarság képviselői” a Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz, Varga Bélához, a Nemzetgyűlés elnökéhez, a magyar kormányhoz és a kormánykoalíció pártjaihoz intézett február 28-i emlékiratukban sürgették, hogy a tárgyalásokon a magyar küldöttség vállalja fel a magyar kisebbség érdekeinek képviselését. Az emlékirat szerint „a tárgyalás első pontja és minden további szó előfeltétele magyar részről az 1946. november 17-e óta zajló és a közmunka ürügye alatt végzett etnikai széttelepítés¹⁴ és vagyonfosztás azonnali megszüntetése és az eddig széttelepítetteknek lakóhelyükre való azonnali visszaszállítása” legyen. Sürgették a vagyoni restitúciót, egyben megfogalmazták azt a kérést is, hogy a tárgyalások menetéről a magyar delegáció tájékoztassa az emlékirat szerzőit, s a csehszlovákiai

13 Bukovszky 2016, 228–266. p. (A Jócsik Lajoshoz intézett memorandum teljes szövegét lásd a tanulmány mellékletében.)

14 A memorandum szerzői az etnikai széttelepítés alatt a magyar lakosság csehországi deportálását értették.

magyarság álláspontjának meghallgatása nélkül ne kössön Csehszlovákiával semmine-mű megegyezést. (Tóth 1995, 176–178. p.; Tóth 2014, 396–398. p.)

Az 1947. március 2-án kezdődő prágai tárgyalásokon a magyar küldöttség ragaszkodott a Csehországba deportált felvidéki magyarok hazatérésének lehetővé tételéhez és kártérítéséhez, a csehszlovák fél azonban a kérdést az ország belügyének nyilvánította, s nem volt hajlandó azt megvitatni. Emiatt a tárgyalások március 7-én megszakadtak, hamarosan azonban újabb fordulat történt az ügyben. 1947. március 23-án Sebestyén Pál rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter vezetésével egy 23 fős magyar delegáció érkezett Pozsonyba, ahol március 26-án megszületett a megállapodás a lakosságcsere megindításáról, mégpedig anélkül, hogy a deportáltak kérdését rendezték volna. A megállapodás híre a magyar kisebbség körében természetesen hatalmas csalódást keltett. A Szlovákiai Magyar Antifasiszták Szövetsége Sebestyén Pálhoz intézett levelében már március 25-én a „legnagyobb fájdalmát” fejezte ki amiatt, hogy a magyar delegáció feladta a deportáltak hazatérése és kártérítése ügyében Prágában képviselt álláspontját, amivel „elárulta és eladta a szlovákiai magyarok létérdekeit”, egyúttal tiltakozott „a magyar kormány által tervbe vett nemzetárulás” ellen. (Tóth 1995, 181–182. p.)

Hasonló kritikus észrevételeket fogalmaztak meg a Magyar Végrehajtó Bizottság és a Szlovákiai Magyar Antifasiszták Szövetsége 1947. április 7-i közös munkaértekezletén, amelynek résztvevői egy Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz, Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, Gyöngyösi János külügyminiszterhez és Sebestyén Pálhoz is eljuttatott terjedelmes beadványban összegezték a magyar kisebbségnek a lakosságcserevel és annak végrehajtásával kapcsolatos sérelmeit. Ebben ismét nehezményezték, hogy az egyezményt a szlovákiai magyarság képviselőinek meghallgatása nélkül kötötték meg, s hogy a pozsonyi tárgyalások során Sebestyén Pál még csak érintkezésbe sem lépett a magyar kisebbség képviselőivel. Rámutattak arra, hogy az egyezmény eltérő feltételeket tartalmaz a két fél számára, de a csehszlovák fél nem tartja be az egyezményben vállalt, egyebek között a vagyonekhoz felfüggesztésére vonatkozó kötelezettségeit sem.

Szóvá tették a reszlovakizációt, a népbíráskodás magyarellenességét, valamint a csehországi deportálást is. A beadvány záró részében 11 pontba foglalva sürgették a magyar kisebbségen elkövetett sérelmek orvoslását, köztük rögtön első helyen a lakosságcsere-egyezmény hatálytalanítását: „A sérelmeinkben kifejtett indokaink alapján első és legfőbb követelésünk, amelyről soha és semmilyen körülmények között sem mondunk le, s amely ellen, ha kell, éveken keresztül is harcolni fogunk, az, hogy a szégyenletes kényszerű lakosságcsere azonnal hatálytalaníttassék.”¹⁵ A lakosságcsere-egyezmény hatálytalanítására azonban már nem került sor, sőt alig pár nappal a bead-

15 MNL OL, f. XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, 38. d., 142/res-1947; Tóth 1995, 183–189. p.; Tóth 2014, 402–408. p.

vány megszövegezését követően, 1947. április 11–12-én megkezdődött a népcseres gyakorlati lebonyolítása is.

* * *

Amint azt a fentiek alapján megállapíthatjuk, a szlovákiai magyarság érdekvédelmét felvállaló szerveződések aktívan és folyamatosan véleményt nyilvánítottak a lakosságcsere különböző kérdéseiről. Beadványaik és az azokban megfogalmazottak csupán csekély mértékben különböztek egymástól. Amellett, hogy egyöntetűen elutasították a kollektív bűnösség elvét, csakúgy, mint az egyoldalú áttelepítést vagy a kényszerű lakosságcserét, a kisebbségi kérdés egyedüli igazságos megoldásának az állampolgári jogok biztosítását, vagy népszavazás tartását és a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolását tartották. A lakosságcsere-egyezmény aláírását és különösen annak tartalmát hatalmas sérelemként élték meg, azt a magyar diplomácia súlyos hibájaként, sőt bűneként értékelték. A magyar kormánytól természetesen a magyar kisebbség védelmét várták. Mivel azonban Magyarország lehetőségei – vesztes országgként – meglehetősen korlátozottak voltak, néhány kivételes esettől eltekintve nem volt abban a helyzetben, hogy akarátát és a magyar kisebbség érdekeit a győztes Csehszlovákiával szemben érdemben érvényesíteni tudja.

Mellékletek

1. melléklet. A Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottságának memoranduma Tildy Zoltán magyar miniszterelnökhöz (1945. november 27.)

Miniszterelnök Úr

A szlovákiai magyarság mai elhagyatottságában, amikor történelmének legsúlyosabb idejét éli, nagy reményekkel fordul Miniszterelnök Úrhoz és az új magyar kormányhoz. Tagadhatatlan, hogy az ideiglenes kormány a felvidéki kérdésben tanúsított határozatlan álláspontjával és az által, hogy az ország békecéljait még meg sem állapította, csak növelte azt a határozatlanságot és elkeseredést, amely a szlovákiai magyarok közt uralkodik.

A fentieket szem előtt tartva kérjük a magyar kormányt, hogy a Felvidék bonyolult kérdésének végső megoldásánál, valamint a külügyminiszter úr prágai tárgyalásainál a következő szempontok vétessenek figyelembe:

I. A béke-előkészületek eddigi szétagoltsága sürgős összpontosítást követel. Az összpontosított béke-előkészítő szervre hármlik majd a különféle szervek által össze-

gyűjtött anyag egybehangolása és végleges formába öntése. Ezen munka, amelyben való részvételünket, mint a felvidéki kérdés ismerői, készségesen és önzetlenül felajánljuk, sürgős, mivel a békekonferenciára való meghívás bármely pillanatban bekövetkezhet.

Ahhoz, hogy a béke-előkészítő bizottság hasznos munkát végezhesen, mindennek előtt szükséges a kormány békecéljainak végleges meghatározása. A következőkben tisztelettel előterjesztjük azokat a szempontokat, amelyeknek figyelembevételét a Felvidék szempontjából kívánatosnak tartjuk:

1. Magyarország a trianoni határ mentén kompakt egységben élő magyarságra és az általa lakott ősi magyar földre feltétlen igényt tart.

2. A nyelvhatáron fekvő, vegyes nemzetiségű községekben a lakosság, a demokrácia elvének megfelelően, az Egyesült Nemzetek vagy a nagyhatalmak ellenőrzése mellett, népszavazás útján megkérdendő, hová kíván tartozni.

3. A békekötés után Csehszlovákiában maradó magyarok, valamint a Magyarországon maradó szlovákok részére nemzetközi ellenőrzés mellett, teljes polgári jogok biztosítandók.

4. Magyarország teljes anyagi kárpótlást követel mindazon károkért, amelyek a magyarságot Szlovákiában nem haditény, hanem akár hatóságok intézkedései, akár csehszlovák katonai, vagy rendfenntartó alakulatok ténykedése következtében érték.

II. Az a tárgyalás, amelyre a külügyminiszter úr Prágából meghívást kapott, és amely valószínűleg egy „modus vivendi” megkötését célozza, azért fontos, mert hivatva volna addig is, amíg a béketárgyalások végleges sorsukról döntenek, a szlovákiai magyarok vigasztalan sorsának enyhítésére.

Mielőtt felsorolnánk azon szempontokat, amelyeket a prágai tanácskozáson érvényesítendőnek vélünk, szabadjon röviden vázolni azt a helyzetet, amely ma közvetlen információink szerint, Csehszlovákiában uralkodik. A hírek egyértelműleg arra engednek következtetni, hogy a központi csehszlovák kormánynak nincs meg az a tekintélye, amely szükséges ahhoz, hogy az esetleg megkötendő modus vivendinek érvényt szerezzen. Ezért meggyőződésünk, hogy a csehszlovák kormányt, az esetleges külföldi nyomáson kívül, főleg az a belpolitikai szükségszerűség bírta a fenti meghívás elküldésére, amely legalább a magyar kérdésben akar Szlovákiában valamit nyújtani.

Ezenkívül az egyre inkább Csehszlovákia ellen forduló külföldi hangulatot szeretné a prágai kormány megjavítani azzal, hogy velünk olyan megállapodásra jutna, amely hivatott az internálótáborokban uralkodó botrányos állapotokat likvidálni és a magyarság ellen nap-nap után elkövetett atrocitásoknak véget vetni.

Távolabbi, de talán fő célja a prágai kormánynak az, hogy a magyar kormánytól, felhasználva az internálótáborokban sínylődő magyarok szenvedéseit, az ezeknek kicserélését célzó bármilyen kisarányú lakosságcserére vonatkozó egyezményt csikarjon ki, amelyet aztán, mint precedenst a béketárgyalásoknál Magyarország ellen felhasználhatna. Erre vall a Romániához és Jugoszláviához intézett oly értelmű felhívás, amely

hasonló eljárást ajánl a volt kisentente e két államának. Mint értesültünk, a külügyminiszter úr prágai utazásának hírére a bukaresti és belgrádi sovinizta körök máris felfigyeltek. A fenti körülményeket megfontolás tárgyává téve előnyösnek látszanék, hogyha a külügyminiszter úr prágai útját megelőzve egy, a helyi és személyi viszonyokkal ismerős személy félhivatalos minőségben, vagy mint magánember igyekeznék megtudni, hogy a meghívásnak mi a tulajdonképpeni célja.

Arra az esetre, ha a külügyminiszter úr prágai utazása elkerülhetetlen volna, a következő szempontokra hívjuk fel tisztelettel a kormány figyelmét:

1. A népcserének legkisebb mértéke is elhárítandó, részint a téli idő alkalmatlan volta, részint a kérdés helyszínen való tanulmányozásának szükségességére való hivatkozással.

A kérdés kölcsönös tanulmányozása céljából egy magyar iroda felállítása Pozsonyban és egy csehszlovák iroda felállítása Budapesten javasolandó.

2. Mint minden további tárgyalás előfeltételéül, egy „modus vivendi” megkötése követelendő, mely a jelenleg „pária” sorsra juttatott szlovákiai magyarság polgári jogainak visszaadását, egy politikamentes demokrata magyar tanács engedélyezését és az internáltak közül mindazoknak szabadlábba való helyezését célozná, akik ellen pozitív vád nem merült fel.

3. A csehszlovák kormány ismerje el a magyar kormány azon természetes jogát, hogy a szlovákiai magyar betegek, öregek és gyermekek megsegítésére szociális tevékenységet fejthessen ki.

4. Végül a tárgyalásokba a Szlovák Nemzeti Tanács is bevonandó, mert minden oly egyezmény, amelyet a prágai kormány az SZNT nélkül kötne, a végrehajtás során szenvedne hajótörést.

A fenti szempontok figyelembevételét és a szlovákiaiak ügyében történő minden döntés előtt meghallgatását kéri a

Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottsága

Budapest, 1945. november 27.

Szemző s. k.
Gabriel László s. k.
Jókuthy Dénes s. k.
Dr. Holota János s. k.

Forrás: MNL OL, f. XIX-A-1-n, Miniszterelnökség – Kisebbségi és béke-előkészítő osztály, 8. d., 34.biz./1946.

2. melléklet. Csehszlovákiai magyarok emlékirata Nagy Ferenc magyar miniszterelnökhöz a magyar–csehszlovák államközi egyezményről (1946. március)

Miniszterelnök Úr

A magyar alkotmányos észjárás alapján s az emberi gondolkodás sora szerint tisztelettel fordulunk, mi, csehszlovákiai magyarok, a Magyar Köztársaság vezetőihez, hogy hívebb emlékezésül írott szóban tiltakozzunk ama egyezmény ellen, melyet a Magyarország és Csehszlovákia között létesítendő lakosságcsere tárgyában kötöttek meg Prágában és Budapesten 1946 februárjában.

A csehszlovákiai magyarság, közel háromnegyedmillió magyar lélek, immár egy esztendő óta teljesen magára hagyatva, minden anyagi és erkölcsi támogatás nélkül, minden szószóló orgánum és szervezet híján, emberi és nemzeti érzéseiben mélyen megalázva, egy semmiféle formában sem igazolható és minden jog nélküli érdemtelen Kálvárián megy keresztül, melynek egyes állomásai jól ismertek mind a világ, mind a magyar kormány előtt. Nem titok, hogy a csehszlovákiai magyarság a vizsgaidőt jelentő hét év alatt óriási többségében elutasította a fasizmust, az embertelenséget, nemcsak óvatosan, titokban, hanem nyíltan és következetesen a németek ellen sorakozott fel; egyetlen védője volt a zsidóságnak, támogatta a szlovák felkelést, hisz magyar nemzetiségű katonák és partizánok százai vettek részt a fegyveres harcban a fasizmus ellen. Nincs szebb igazolványa ennek a magyarságnak, mint az, hogy 1940 szeptemberétől Pozsonynak 1945 áprilisában történt felszabadításáig a Szlovákiában lévő egyetlen csehtestvér egyházat a magyar református egyház mentette meg az üldözéstől, s tartotta fenn egyházi életét csehül és cseh szokások szerint; hogy a pozsonyi magyar sajtó 1938 és 1945 között vállalva egy rendszer világnézeti és nemzeti gyűlöletét, nem tekintve a börtönöket és személyes hajszát, egyetlen hangja volt az emberségnek, demokráciának és európai magatartásnak, amit immár szlovák oldalon is kénytelenek voltak elismerni, továbbá az, hogy a zsidó vagy on osztoztatásakor, az ún. „arizálásban”, midőn a német fegyverek sikere elbűvölte a tömegembert, a szlovákiai magyar nem vett részt, sőt azt elutasította.

A csehszlovák kormány azonban ennek ellenére a priori magyarellenes beállítottsággal jött meg Kassára, ahol olyan kormányprogramot fogadtak el, mely a csehszlovákiai magyarság teljes és tökéletes kiirtását tűzte ki célul. Sohasem ocsúdott egy nemzetdarab borzalmasabb egy káprázatból, mint a csehszlovákiai magyarok a harmadik Csehszlovák Köztársaság népi demokráciájából, melyért áldoztak és dolgoztak. Szomorúan kellett meggyőződnünk, hogy a csehszlovák állam felelős pártjait és tényezőit nem az itt rekedt német és magyar fasizmus megbüntetése érdekli, hanem csupán és egyedül a magyar vagy on eltulajdonítása, és a nincstelenné tett magyarok átdobálása az összetört és nehezen feltápaszkodó Magyarországra. Nem így képzeltük el két

koordinált demokratikus rendszer kölcsönösségét. Magyarország demokratikus fejlődésének ismét a csehszlovák állam szolgáltatta halálosan pontos közvettséggel az első kompromittálást.

Midőn 1945-ben a hónapok során át, részleteiben megdöbbentő embertelenséggel végrehajtott megfélemlítés, üldözés, kifosztás és internálás sem járt a kívánt sikerrel, s a világ jobbik lelkiismeretéből jutott egy villanásnyi a szlovákiai magyarok számára is, az Amerikai Unió tiltakozása megállította a csehszlovák kitelepítési tervet. Ekkor, némi habozás után, új taktikához fogott a csehszlovák politika: államközi megegyezéssel próbálják meg elérni azt, ami egyoldalú intézkedéssel nem sikerült. Így jött létre a prágai és budapesti megegyezés a két ország között létesítendő lakosságcsere tárgyában a mi megkérdezésünk, a mi meghallgatásunk és a mi igaz megítélésünk nélkül.

Ma már Magyarországon is jól tudott tény, hogy az említett megegyezés a magyar történelemben ugyanazt a jelzőt fogja megkapni, mint a vasvári béke, azt hogy: gyalázatos. De a vasvári békekötésnél az osztrákok állapotok meg a törökkel a magyarok országa felett és annak kárára, itt pedig a felelős magyar kormány megbízottai állapotok meg egy szomszéd állam képviselőivel a magyarság elemi érdekei ellen. Nincs rá példa sem a közeli, sem a távolabbi múltból, hogy egy nemzet maga készítse elő saját vérei számára, sőt saját állama számára ezt a katasztrófát. Mintha valamely sors hívta volna elő, hogy még ezzel is tetézni kell a meglévő tragédiát.

Mert a magyar–csehszlovák megegyezés ilyen tragédiát készített elő. A prágai–budapesti egyezmény lakosságcsereéről szól. De míg Magyarországot önként jelentkező szlovákok hagyják el, Szlovákiában a szlovák hatóságok jelölik ki a kicserélendő magyarokat. Ez, a tények stílusára fordítva az egyezmény szövegét, azt jelenti, hogy Magyarországról átjön Csehszlovákiába a szlovák szegénység, s a szlovákok majd áttolják a vagyonától megfosztott nincstelen magyarokat, hogy azzal is növeljék a B-listára kerülők és általában a nyomorgók óriási számát. Meg kell állapítanunk, hogy minden ilyen kicserélendő magyar elkeseredett ellensége lesz a demokráciának, kolonc az ország nyakán, s élő tilalomfa minden jövőbeli csehszlovák–magyar közeledésnek az ösvényén.

De nemcsak ezt hozza magával az egyezmény. Lehetővé teszi a szlovák félnek, hogy kvótán felül áttehesse Magyarországra azokat, akiket népbírói paragrafusok alapján vád alá helyeztek. Mégpedig az egyik paragrafus alapján áttehet ilyképp egyezer embert, további paragrafusok alapján meg nem szabott mennyiségű vádlottat. Elképesztő megegyezés! Még csak nem is határolja el a vád alá helyezetteket bizonyos időpontra, ami tényleges államellenességet és fasizmust állapíthatott volna meg, hanem hozzájárult ahhoz, ami ma már tény, hogy tudniillik az egyezmény aláírása után a szlovák belügyi megbízottság politikai osztálya blanketta-feljelentések ezreit adta át és adja át a népbíróknak, és sommásan óhajtja elítélni a magyarság demokratikus múltját és jellemű, antifasiszta magatartású vagyonos vagy jelentékeny tevékenységű tagjait szerte az egész országban. Mivel az egyezmény nem határolja el ezeknek a szá-

mát, a szlovák törekvés, főleg ha a magyarországi szlovák propaganda az óhajtottnál kisebb sikerrel jár, az lesz, hogy ezt a számot minél magasabbra srófolják fel. Ma már negyvenezer magyar ellen indult itt meg az eljárás. Ezeket az embereket természetesen a népbíróság elé fogják vinni, habár ok nincs reá. Hisz ha ok lett volna az üldözésükre, akkor az 1945. év folyamán, amikor futószalagon folytatták le az ítéleteket, elítélhették volna ezeket is, vagy őrizetbe vehették volna őket, vagy internálhatták volna. Ezt azonban nem tették meg, mert a minimális ok is hiányzott ehhez. Most azonban a magyar engedékenysége és a beleegyezés felfegyverezte a szlovákokat a magyar réteg üldözésére. Így jönnek létre az új internálótáborok, a vád alá helyezett magyarság kiküszöbölésére.

De adott a szlovák–magyar megegyezés még egy fegyvert ellenünk a szlovák kézbe: ez az elszlovákosítás. Már folyamatban is van. A szlovák közigazgatási hatóságok a szlovák telepítési bizottság számára most írják össze a magyarokat országsszerte. Nagyon ügyesen előkészített hangulatban kérdezik a magára maradt, az anyaországtól semmiféle bátorítást, irányítást nem élvező, jogtalan, állampolgárságától megfosztott, fizetés, bér és nyugdíj nélkül tengődő magyart: szlováknak érzi-e magát? Természetesen a tömegember kapva kap e mentő szalmaszál után, nem mer ellenkezni a rendőrségi kihallgatáson, és sorra megtagadja nemzetiségét. Ezzel pedig nemcsak egy belső, kisebbségi magyar igényről mond le, de lemondhatja egyenként Magyarország igényét a határon túl élő lakosságra. A szlovák terv azonban a behódoló műszlovákok számára a belső telepítést tartja fenn, szilánkokká fújja szét az országban, s mint megbízhatatlan elemet felügyelet alá fogja helyezni.

Mindez a szlovákiai magyar vagyion teljes eltulajdonításával párhuzamosan halad, s a Kisalföldről, a Csallóközből és a szórványokról beérkező hírek egy félelmetes rablórendszer és zsarolási módszer működéséről szólnak. Csak a keresztény emberiség nagy fegyelme, a magyar emberrel veleszületett törvénytisztelet, avagy talán a legyűrt ember pária-gyengesége magyarázza azt, hogy mindeddig nem lázadt fel a dolgozó magyar nép Csehszlovákiában. A történelmi Magyarország sohasem viselkedett így a szlováksággal szemben, s ha igazság és méltányosság volna a csehszlovák állam felelős vezetőiben, akkor épp az ellenkezőjét művelnék ennek.

De mi a magyar társadalomtól, Magyarországtól, a magyar demokráciától várjuk a segítséget. A magyar társadalom most naponként protestál a spanyol szabadság eltiprása ellen, de nincs szava saját testvéreinek a szlovák erőszak karjai között halálba kókadó jelenetére. A magyar sajtó elnémult a mi sorsunk számontartásában. A magyar kormány megegyezett a csehszlovák kormánnyal. A szlovákiai magyarság belső összeomlása befejezett tény. De vele egyetemben a demokratikus Magyarország jó híre és minden természetes érdeke véglegesen válaszútra került. Mi hívei vagyunk a két ország becsületes, egyértelmű, őszinte együttműködésének, a két nemzet megértésének és barátságának, de kiáltó szóval tiltakozunk mindennek egyoldalú kihasználása és a mi tervszerű tönkretételünk ellen.

Ne ratifikálja a magyar nemzetgyűlés ezt a szerződést. Új és elfogadható egyezményre kérje fel a Csehszlovák Köztársaságot.

1946. március

Ezt kéri:

a csehszlovákiai magyarok

Forrás: MNL OL, f. XIX-J-1-a, Külügyminisztérium – Béke-előkészítő osztály, 44. d., 604/Bé./1946.

3. melléklet. A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség memoranduma Jócsik Lajos magyar áttelepítési kormánybiztoshoz (1946. szeptember 19.)

Jócsik Lajos

magyar áttelepítési kormánybiztos úrnak,

Budapest

A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség f. év szeptember 19-én tartott sejtvezetői értekezletén szövegezett emlékeztetőjével a következőkben fordulunk a magyar áttelepítési kormánybiztossághoz:

A csehszlovák rádió és sajtó a magyar kisebbség teljes likvidálását emlegeti, mely szeptember 24-én kezdődne.

A CseMaDNéSz egyik tagja a pozsonyi Osídľovací úrad révén értesült a következőkről, melyek a felvidéki magyarságot átmenetileg megnyugtatták:

1. A kitelepítés jelenleg csak 1:1 arányban működne.
2. A kitelepítést a párkányi járásban kezdik meg.

Ugyanakkor az Osídľovací úrad illetékes tényezője kijelentette, hogy rövidesen elkezdődik a reszlovakizáció felülvizsgálása és a jelek szerint a reszlovakizáltak nagyobb részét szlováknak ismerik el. Ez súlyos véráldozatot jelentene a magyarságnak.

Az áttelepítéssel kapcsolatban a CseMaDNéSz észrevételei:

1. Mivel a magyaroknak rádióengedélyt nem adnak, csak nagyon kevesen hallgathatják az áttelepítési kormánybiztosság híreit. A reggeli időpont kedvezőtlen, mert a jelzett híreket csak az intelligencia hallgathatná.

2. Több változatban terjedt el a hír, melyik várost és annak környékét hová szándékoznak telepíteni. Jó lenne ezeket a híreket többször leközoľni a városok pontos neveivel.

3. A felvidéki magyarság egészen kicsiny százalékának állt módjában utazgatni, így a lakosság esetleg csak a térképről ismerheti a leendő otthonának nevét, a táj jellegének ismerete nélkül. Természetesen bizalmatlan az ún. „új otthon” iránt.

4. A pozsonyi Magyar Jogvédő Iroda még mindig egészen jelentéktelen területen működik Nyugat-Szlovákiában, a felvidéki magyarság kétségek között vergődik, minden tanács és felvilágosítás nélkül.

A CseMaDNéSz áttelepítéssel kapcsolatos javaslatai:

I. A FELVIDÉKI MAGYARSÁG EGY TÖMBBE VALÓ TELEPÍTÉSE.

A felvidéki magyarság lehetőleg egy tömbben helyezendő el, városok és azok környékének beiktatásával. A csehszlovák kormány nem idegenkedik, ellenkezőleg, programjába is vette a belső kolonizációt. Magyarországon maradandó svábokat át lehetne telepíteni más vármegyékbe, hogy a Felvidékről leszorultak egy tömbben lehessenek. Ennek két célja van: a felvidéki jelleg megőrzése, hogy így hasznosítható legyen a magyar közélet számára; másik: a felvidéki áttelepített magyarság megnyugvásának s lelki egyensúly visszanyerésének előmozdítása az együttélés fizikai és lelki elemeinek lehető fenntartása által.

Politikai megokolása:

a) A Felvidékről letelepítettek minden körülmény között elégedetlenek lesznek. Szétszóródás esetén a többi lakosságot is elégedetlenségre fogják szítani, míg ha egy tömbben maradnak, ellenőrzésük könnyen áttekinthető és megoldható.

b) Ha egy tömbben települnek le, az intelligencia (főleg a hivatalnok-réteg) állást kaphat és a nép nagyobb bizalommal fordul a már ismert szervekhez. Ellenkező esetben a már említett réteg nem találná meg helyét és csak nehezezként feküdne az ország testén.

c) Az egy tömbbe való telepítés az atyafisági kötelekeket sem szakítaná meg, ami fontos szerepet játszik majd az új otthon megszokásában és a kölcsönös kisegítésben.

II. BIZTOSÍTANI A FELVIDÉKI KULTÚRA MEGMENTÉSÉT ÉS ANNAK FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGET NYÚJTANI.

Ennek megvalósítására alkalmasnak látszanék egy kultúrszövetség létesítése pl. „Felvidékiek Országos Kulturális Szövetsége” (FOKUSZ) címmel, mely nagy segítségére lenne az áttelepítési kormánybizottságnak. A kulturális ügyekre vonatkozóan mellékeljük a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak benyújtott memorandumunk egyik másolatát.

III. KIOKTATNI A FELVIDÉKI MAGYARSÁGOT AZ ÁTTELEPÍTÉSRE.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatták, hogy az elenyésző ezrelék kivételével, a felvidéki magyarság remeg az áttelepítés gondolatától is. A vérségi kötelekek mellett, természetesen az anyagiak, de első sorban a tradíció és megszokás gátolja őket. Mindennapi kijelentés: „Innen menjek el, mikor az egész rokonság itt van eltemetve? Elmenni a bizonytalanságba?” Ha előítéletekkel kerül a felvidéki magyarság új otthonaiba,

semmi sem lesz neki megfelelő, ez pedig súlyos következményeket vonhat maga után.

1. A magyar áttelepítési kormánybiztosság leendő TÁJÉKOZTATÓja. Az érzelmeken túl ésszel megokolni az áttelepítés szükségességét. Súlyos baj, ha ingadozók vagyunk az úgysis bizalmatlan nép előtt. Az áttelepítési kormánybiztosság feladata, hogy Tájékoztatót adjon ki, amelyben tapasztalatait, ill. rendeleteit és utasításait közölné. A Vegyesbizottság engedélyével ezek a tájékoztatók nagy példányszámban kerülnének a felvidéki magyarság kezébe, minden faluba több példány. A CseMaDNéSz rölapjaiban nem oldhatja meg ezt a kérdést, mert nincs megfelelően nagy anyagi alapja a nagyszámú nyomtatványok előállítására. A szóban való terjesztés esetén pedig az adatok elferdülnek és kételkedés tárgyává lesznek.

2. A Magyar Jogvédő Iroda és a Vegyesbizottság engedélyével módot nyújtani minden városból legalább 3-4 komoly kiküldöttnek a leendő otthon megtekintésére. Ezek fontos adatokat tudnának közölni városuk és járásuk jelenlegi állapotáról és igényük mértékéről. Ezek a kiküldöttek a Vegyesbizottság védelme alatt a nevezett tájékoztatót is terjeszthetnék, megfelelő magyarázatokkal.

3. A jelzett kiküldöttek révén a felvidéki magyarságnak legalább az illúziója megvolna, hogy előre megszervezett életkörülmények közé kerül mindenki, előre megszabott és kijelölt helyre. Nem ismétlődnek meg az áttelepítési szerződés aláírásakor tapasztalt borzasztó kiábrándulás: „Rólunk döntöttek, de a mi megkérdezésünk nélkül!” A felvidéki magyarság egyben szeretné tudni, vajon van-e már a Vegyesbizottságban a mostani felvidéki helyzetet átélő képviselője. A viszonyok 1938 óta nagyon megváltoztak és a felvidéki magyarság ügyének ismeretéről bizonyos fogyatékossgot érzelt. A jelzett kiküldötteket a CseMaDNéSz kijelölné és a Magyar Jogvédő Iroda személyes látogatás után, kiválogatná őket.

IV. MEGCÁFOLNI A CSEHSZLOVÁK PROPAGANDA RÉMHÍREIT.

A csehszlovák propaganda Magyarország jelenlegi gazdasági életének romlásáról beszél. A suttogó propaganda azt terjeszti, hogy egész szerelvények mennek Oroszországba, mert az áttelepítettek részére nincsen hely, hiszen most is közel 300 ezer munkanélküli van Magyarországon.

V. ELVETNI A SZŰRŐÁLLOMÁSOK GONDOLATÁT IS!

Általánosságban elterjedt hír, hogy a határállomásokon politikai szűrőállomások lesznek, és csak azokat fogják az országba beengedni, akik az általuk megszabott pártba lépnek be, a többit pedig Oroszországba fogják elhurcoltatni.

Minden határállomáson meg kell tiltani a pártagitációt, mert előfordulhat az az eset, hogy a felvidéki magyar még azt sem fogja tudni, hogy hol fog megtelepedni, de már pártba lépési nyilatkozatot töltenek ki vele. Az áttelepítés egész időtartamára be kell tiltatni a felvidékiek között a pártagitációt és az esetleges titkos párttagság senkit sem részesítsen különleges előnyökben, mert rokonszenvből és ragaszkodásból a későbbben letelepítendő a már előttük letelepítettek pártját fogják belépésükkel támogatni.

VI. ZÁROLT BETÉTEK UTÁNI KÁRTALANÍTÁS.

1945 őszén minden összeget zárolt betétként kellett a bankokban elhelyezni. Ezek feloldását a csehszlovák pénzügyminisztérium a gazdasági élet megóvása miatt úgysem fogja megengedni, de a magyar kormánynak biztosítania kell, hogy a magyarság milyen módon kapja meg követeléseit.

VII. A CSEHSZLOVÁK KORONA BEVÁLTÁSÁNAK MEGSZABÁSA.

A felvidéki magyarságnak nagyon keserves tapasztalatai vannak az 1938-as koronabeváltás idejéből (1:7). Az áttelepítendőek milyen módon kapják meg az első forint-összegeket?

Értesülésünk szerint a csehszlovák kormány az áttelepítések idejében új pénz kibocsátását vette tervbe. A felvidéki magyarság utolsó pénzét is ezzel a spekulációval elveszítené.

Az összes előző pontokat az áttelepítési kormánybiztosság leendő Tájékoztatójában lenne tanácsos leközölni. Teljes kibővítés céljából élelmiszer és ipari cikkek árával, fizetések stb. megjelölésével.

Budapestre küldött megbízottainknak kérünk kimerítő tájékoztatást nyújtani minden kérdésben, mert az ő közvetítésükkel tudjuk csak megnyugtatni az elkeseredett, és kétségbeesett 650 ezer felvidéki üldözött magyart.

Jelzett emlékeztetőnket teljes szövegben a magyar külügyminisztériumnak is benyújtjuk.

Tudjuk, hogy a vázolt követeléseink új költségeket jelentenek, de az otthonunktól elszakítandó kétségbeesettek elkeseredését mérsékelni és az áttelepítéssel kapcsolatos elkerülhetetlen súrlódásokat tompítani akarjuk.

Magyarországnak nem elkeseredettségéből és csalódottságból politizáló, hanem a demokratikus Magyar Köztársaság újjáépítésében részét derekasan kivevő felvidéki magyarságra van szüksége.

A Felvidéken, 1946. szeptember 19-én.

Forrás: MNL OL, f. XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, 55. d., 2729/1946.

Források és irodalom

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

fond: XIX-A-1-n, Miniszterelnökség – Kisebbségi és béke-előkészítő osztály

fond: XIX-J-1-a, Külügyminisztérium – Béke-előkészítő osztály

fond: XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai

Slovenský národný archív, Bratislava

fond: Povereníctvo vnútra – obežníky

fond: Poverenictvo vnútra – sekretariát
 fond: Úrad predsedníctva Slovenskej národnej rady

Szakirodalom

- Bukovszky László 2016. *A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség és a Mindszenty-per szlovákiai recepciója*. Budapest–Somorja, Nemzeti Emlékezet Bizottsága–Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Fábry Zoltán 1947. Mi volt a szlovákiai magyarság? *Új Otthon*, 1947. augusztus 16., 1. p.
- Fábry Zoltán 1968a. A vádlott megszólal (A cseh és szlovák értelmiség címére). In Fábry, Zoltán: *Stószki délelőttök*. Bratislava, Madách, 371–433. p.
- Fábry Zoltán 1968b. A vádlott megszólal (A cseh és szlovák értelmiség címére). In *Irodalmi Szemle*, 11. évf. 7. sz., 577–591. p.; 11. évf. 8. sz., 676–691. p.
- Fábry Zoltán 1992. *A vádlott megszólal (A cseh és szlovák értelmiség címére)*. Pozsony/Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó.
- Fábry Zoltán 2007. *Az őrhely megszólal. Naplók, emlékiratok, cikkek, levelek 1945–1948* (szerk. Tóth László). Pozsony, Kalligram.
- Fazekas József–Szarka László 1994. Doslov. In *Obžalovaný prehovorí. Dokumenty z dejín Maďarov v Československu*. Bratislava, Kalligram, 219–236. p.
- Fülöp Mihály (szerk.) 2018. *Az elfelejtett béke. Tanulmánykötet a párizsi magyar békeszerződés életbelépésének 70. évfordulójára*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- Kugler József 2000. *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön*. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- László Péter 2003. *Fehérlaposok. Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményhez*. Bonyhád, [k. n.].
- Molnár Imre–Szarka László (szerk.) 2007. *Otthonatlan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. Komárom, MTA Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság.
- Romsics Ignác 2006. *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sáposová, Zlatica–Šutaj, Štefan (Eds.) 2010. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov, Universum.
- Šutaj, Štefan–Šutajová, Jana 2022. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (v rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie)*. Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach Filozofická fakulta.
- Szarka László 2002. Kisebbségi önvédelem Csehszlovákiában. A Magyar Demokratikus Népi Szövetség, 1945–1949. In Ablonczy Balázs–Ifj. Bertényi Iván–Hatos Pál–Kiss Réka (szerk.): *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Budapest, BIP, 538–548. p.
- Szedzerjesi Cecília (összeáll. és szerk.) 2010. *„Vonatok északnak és délnek” A második világháborút követő szlovák–magyar lakosságcsere története és következményei*. Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár.
- Takáč, Ladislav (szerk.) 2005. *„Magyar voltál! Ezért!”* Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška.
- Tóth Károly–Végh László (szerk.) 2007. *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

- Tóth László (összeáll.) 1995. *„Hívebb emlékezésül...” Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948.* Pozsony, Kalligram.
- Tóth László 2014. *Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945–1948/1949. Emlékiratok, naplók, levelek, versek, novellák, egyéb írások.* Pozsony, Kalligram.
- Vadkerty Katalin 1999. *A belső telepítések és a lakosságcsere.* Pozsony, Kalligram.
- Zsilák Mária–Demmel József (szerk.) 2020. *Hív az anyaföld? A Csehszlovákia és Magyarország közti lakosságcsere 1946–1948.* Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete.

ÁRPÁD POPÉLY

“UNDEMOCRATIC, SENSELESS AND CRUEL”. HUNGARIAN MEMOIRS ON THE POPULATION EXCHANGE IN CZECHOSLOVAKIA

The study examines how the illegal Hungarian advocacy organisations in Slovakia perceived the Czechoslovak–Hungarian population exchange after World War II. In their memoranda to political and church leaders in Hungary, they unanimously rejected the principle of collective guilt, as well as unilateral resettlement or forced population exchange, and considered the only just solution to the minority question to be the granting of civil rights or the holding of a referendum and the annexation of the Hungarian-inhabited areas to Hungary. The signing of the population exchange agreement, and especially its content, was perceived as a huge insult, and was seen as a serious mistake, even a sin, on the part of Hungarian diplomacy. They expected the Hungarian government to protect the Hungarian minority. However, since Hungary’s options—as a losing country—were rather limited, it was not in a position, apart from a few exceptional cases, to assert its will and the interests of the Hungarian minority against the victorious Czechoslovakia.